

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Чорнодід Ігор Степанович

УДК 330.341.1: 338

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В ТРАНЗИТИВНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Спеціальність - 08.01.01 - економічна теорія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

КИЇВ – 2006

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі економічної теорії
економічного факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
Варналій Захарій Степанович
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, професор кафедри економічної теорії

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
Сухоруков Аркадій Ісмаїлович
Національний інститут
проблем міжнародної безпеки при РНБОУ,
завідувач відділу економічної безпеки

кандидат економічних наук, доцент
Кирсєв Станіслав Іванович
Державна установа “Інститут економіки
та прогнозування НАН України”,
провідний науковий співробітник

Провідна установа: Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана Міністерства
освіти і науки України,
кафедра політичної економії факультетів
управління та маркетингу.

Захист відбудеться 20 жовтня 2006р. о 16 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.13
Київського національного університету імені Тараса
Шевченка за адресою: 03022, м Київ – 22, вул. Васильківська, 90а, ауд. 203.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці
Київського національного університету імені Тараса
Шевченка за адресою: 01033, м.Київ, вул. Володимирська, 58, кім.12.

Автореферат розісланий “_19_” вересня 2006р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
к.е.н., доцент

І.І. Мазур

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. **Сучасні економічні реалії переконливо свідчать, що перспективи, темпи та загальний вектор напрямку соціально-економічного прогресу національних господарств в значній мірі залежать від сформованості стану економічної безпеки держави. Для економічної науки і господарської практики, утвердження України як самостійної незалежної держави у світовому просторі, проблема економічної безпеки держави набуває виняткового значення, актуальність якої в умовах трансформаційних змін та глобалізації набуває особливої гостроти в науково-теоретичному, економічному і політичному плані.**

Перехід від централізованої планової системи до ринкової економіки в країнах з транзитивною економікою супроводжувався руйнацією усталених виробничих та господарських зв'язків, механізмів державного управління, трансформацією відносин власності та інституційними перетвореннями. Невиваженість і непослідовність реформ негативно позначилися на рівні розвитку, якості організації та конкурентоспроможності економіки країни, обумовило значні втрати науково-технічного і виробничого потенціалу та ускладнення зі збутом продукції національних товаровиробників. Ці процеси становлять загрозу суверенному розвитку України і обумовлені відсутністю чіткої власної, національної моделі розвитку країни. За таких умов дослідження питань економічної безпеки держави пов'язано з широким колом теоретико-методологічних проблем ринкової трансформації економіки, оцінки можливостей національної інтеграції до світового господарського простору на рівноправних, взаємовигідних умовах.

Дотепер існує об'єктивна необхідність перегляду теоретичних підходів до забезпечення економічної безпеки держави в контексті трансформаційних реалій України. Потрібна державна стратегія національної економічної безпеки, яка спиратиметься на довгострокові національні інтереси згідно державної стратегії загальнонаціональної вигоди, реалізація якої передбачала б вихід з економічної кризи, забезпечення стабільності, підвищення рівня загального добробуту, збереження старих і вихід на нові сегменти світового ринку.

Об'єктивними чинниками, що актуалізують необхідність дослідження економічної безпеки України є:

- принципова новизна проблеми і неспроможність домінуючої дотепер неокласичної версії економічної теорії дати наукове обґрунтування парадигми розвитку, метою якої є зміцнення економічної могутності держави;
- необхідність нових підходів, відмови від моделі саморозвитку ринкових відносин з поступовим переходом до моделі зміцнення держави, інтегральної взаємодії процесів формування і розвитку ринкових відносин, посилення економічних функцій держави та інтегрування країни у світову економіку;
- реальні збитки, що завдаються економіці країни відсутністю суспільних інститутів, норм, розвинених форм суспільної свідомості, що дозволяють задіяти механізм управління і координації мікро-, мезо- і макроекономіки, збалансувати особисті і групові інтереси з національними економічними інтересами;
- зростання внутрішніх та зовнішніх загроз економічній безпеці, включаючи втрату традиційних ринків, технологічно і економічно невиправдану економічну інфраструктуру, руйнування науково-технічного потенціалу, розвиток тіньової економіки та її криміналізація;
- необхідність пошуку оптимального співвідношення між відкритістю економіки і захистом національних інтересів, інтересів господарчих суб'єктів і громадян для забезпечення економічної безпеки;
- необхідність розробки державної стратегії економічної безпеки, конституючою ознакою якої є інноваційний розвиток та її імплементація в систему державного менеджменту з встановленням відповідальності органів влади;
- невизначеність геополітичної та гео економічної стратегії щодо забезпечення економічної безпеки в контексті глобалізаційних процесів, пошуку збалансованості національних інтересів, міжнародних інтересів і економічних інтересів інших країн.

Стан розробки проблеми. Нині досить активно ведеться розробка проблем економічної безпеки держави в умовах трансформаційної економіки у працях таких вітчизняних вчених-економістів, як О.Барановський, В.Бородюк, З.Варналій, О.Власюк, А.Гальчинський, Б.Губський, В.Геєць, М.Єрмошенко, Я.Жаліло, С.Кирєєв, С.Кириленко, С.Ковальчук, Т.Ковальчук, С.Мочерний, В.Мунтіян, А.Сухоруков, М.Павловський, Г.Пастернак-Таранушенко, а також російських дослідників, таких як Л.Абалкін, С.Глазьев, С.Головнін, В.Городецький, І.Лазарєв, В.Мєдведев, Є.Олейніков, А. Пороховський, В.Сєнчагов та інші.

Проте, слід зазначити, що дослідження проблеми забезпечення економічної безпеки держави як визначального чинника сталого розвитку на теоретичному рівні ще не отримало достатнього фундаментального, ґрунтового і комплексного відображення в економічній літературі, що негативно позначається на формуванні інституційного і нормативно-правового середовища, використанні економічних механізмів і інструментів, що застосовуються державою при використанні регулюючої, захисної та контрольної-примусової функції, саме цим зумовлено обрання теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами. Наукову роботу виконано у рамках комплексної теми наукових досліджень кафедри економічної теорії Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Теорія і практика соціально-економічного розвитку України в умовах ринкових перетворень” (державний реєстраційний номер 01БФ040-01). Особистий внесок автора полягає у науково-теоретичному дослідженні сутності економічної безпеки держави, виявленні особливостей її забезпечення в транзитивній економіці.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є теоретико-методологічне обґрунтування сутності економічної безпеки держави, необхідності формування концепції економічної безпеки України як складової частини цілісної стратегії забезпечення національної безпеки в транзитивних умовах і органічної інтеграції України у світове господарство, а також визначення стану, перспектив, нових форм і шляхів регулювання найголовніших чинників економічної безпеки держави на всіх її рівнях.

Відповідно до мети дослідження в роботі передбачається вирішити наступні задачі: обґрунтувати сутність, функції і роль економічної безпеки держави як визначального чинника стабільного розвитку економіки;

провести аналіз теоретико-методологічних підходів до створення категоріально-понятійного апарату системного дослідження питань економічної безпеки держави;

виявити передумови, об'єктивні можливості та шляхи формування державної концепції національної економічної безпеки з метою вирішення проблем транзитивної економіки, пов'язаних із зміцненням економічної могутності держави, зростанням добробуту населення та його соціальним захистом;

розробити систему оцінки головних параметрів економічної безпеки держави на основі інтегрального підходу;

теоретично обґрунтувати критерії класифікації головних чинників, загроз і об'єктів економічної безпеки держави;

виявити причини і характер змін співвідношення зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці в трансформаційному періоді;

визначити та обґрунтувати інституційні засади забезпечення економічної безпеки держави;

обґрунтувати напрями підвищення конкурентоспроможності національної економіки;

запропонувати пріоритети стратегії забезпечення економічної безпеки держави та шляхи її здійснення в контексті інтеграційних процесів.

Об'єктом дослідження є сукупність соціально-економічних відносин, що виникає у сфері забезпечення економічної безпеки держави, основні напрямки дії загроз та шляхи їх подолання.

Предметом дослідження є система забезпечення економічної безпеки держави в транзитивній економіці щодо стабільного розвитку економіки.

Методи дослідження. Дисертаційне дослідження проводилося на основі загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Зокрема для вирішення теоретико-методологічних засад забезпечення економічної безпеки держави широкого застосування в роботі отримали методи

аналізу та синтезу – для вивчення основних загроз, складових та механізму забезпечення безпеки держави (п.1.2, 2.1, 2.2); єдності історичного та логічного - при обґрунтуванні категорії економічна безпека (п.1.1); методи індукції, дедукції, структурно-функціональний, наукових абстракцій – для визначення пріоритетів стратегії забезпечення економічної безпеки держави та шляхів її забезпечення в контексті глобалізаційних процесів (п.3.1, 3.2, 3.3); математичні та статистичні методи, наукового передбачення для вивчення, групування, порівняння, прогнозування рівня економічної безпеки (п.2.3, 2.4), системний та структурний підхід – для дослідження основних чинників стабільного розвитку економіки (п.3.2, 3.3).

Інформаційну базу дослідження складають: Конституція України, закони і нормативні акти України з питань економічного розвитку та економічної безпеки держави, офіційні статистичні дані Державного комітету статистики України та інших урядових відомств, наукові публікації і документи.

Наукова новизна одержаних результатів **полягає у розробці теоретико-методологічного комплексу проблем визначення сутності економічної безпеки держави та обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо її інституційного забезпечення, використання механізмів і інструментів зміцнення економічної потужності держави в транзитивній економіці. У процесі дослідження одержано такі найбільш суттєві наукові результати:**

вперше:

- запропоновано авторське визначення економічної безпеки держави як інтегральної категорії та особливості її стану в транзитивній економіці, які знаходять свій прояв у суперечностях, що діють в національній господарській системі у вигляді системної сукупності негативних чинників, розв'язання яких вимагає використання комплексу дій інституційного нормативно-правового та організаційно-економічного характеру, заходів спрямованих на збалансоване і стабільне зростання економіки держави, що покращує конкурентоспроможність національної економіки та включає механізм захисту національних економічних інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз;
- обґрунтовано роль економічної безпеки держави як стану, при якому національні інтереси захищені від внутрішніх і зовнішніх загроз, що дає змогу забезпечити сталий розвиток економіки шляхом використання форм і методів цілеспрямованого впливу на основні параметри економічної безпеки в напрямку реалізації сукупності пріоритетів державної політики;

удосконалено:

- класифікацію реальних та потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз та їх співвідношення: встановлено, що найбільшу небезпеку для економіки України становлять внутрішні загрози в зіставленні з зовнішніми, а саме: поступова втрата могутності держави, зниження технічного рівня виробництва, зростання соціальної напруги, низький платоспроможний попит, недостатній рівень інвестиційної активності;
- систему інституційного забезпечення економічної безпеки держави в контексті глобалізаційних процесів за умови збереження існуючих і відвоювання нових сегментів світового і регіональних ринків, проведення зовнішньоекономічної політики, орієнтованої на національні економічні переваги у світовому економічному просторі, використанні комплексного механізму стимулювання експортної орієнтації з урахуванням реального потенціалу національного виробництва;

набули подальшого розвитку:

- визначення інтегральних показників рівня економічної безпеки держави на основі значень показників-індикаторів та їх граничних рівнів; моделювання впливу показників-індикаторів економічної безпеки на її основний показник (ВВП на одну особу); найбільш вагомими серед показників, що впливають на ВВП на одну особу є рівень видатків на наукові розробки та інвестування;
- розробка системи інституційного та нормативно-правового забезпечення економічної безпеки держави на основі переведення економічних відносин на засади конкурентності й економічної заінтересованості, взаємодоповнення приватної форми власності і держави як повноцінного суб'єкта з власними (загальнонародними) інтересами;

- обґрунтування пріоритетів стратегічного забезпечення економічної безпеки держави та визначення механізмів їх реалізації, зокрема запропоновано методи інноваційного розвитку як провідної основи нарощування конкурентоспроможності національної економіки.

Практичне значення одержаних результатів. Науково-практичні висновки та рекомендації дисертаційного дослідження щодо забезпечення економічної безпеки держави в транзитивній економіці використовувалися в Апараті Ради національної безпеки і оборони України при підготовці низки аналітичних матеріалів, а також пропозицій до проекту Закону України “Про основи національної безпеки України”, зокрема до статей 6, 7, 8 “Пріоритети національних інтересів”, “Загрози національним інтересам і національній безпеці України”, “Основні напрями державної політики з питань національної політики” (довідка № 6/7-81-6-1 від 24.01.05). Наукові результати використовувалися також Національним інститутом стратегічних досліджень при підготовці текстів Стратегії економічного і соціального розвитку України (2004-2015) “Шляхом європейської інтеграції”, аналітичної доповіді “Нова хвиля економічних реформ та завдання економічної політики України”, інших аналітичних матеріалів Інституту, використано висновки наукового дослідження та практичні рекомендації щодо актуальних проблем забезпечення економічної безпеки України (акт про впровадження № 293/250 від 01.04. 05). Наукові результати використовувалися Комунальною науково-дослідною установою “Науково-дослідний інститут соціально-економічного розвитку міста” при розробці та науково-аналітичному супроводженні Державної програми соціально- економічного розвитку м. Києва на період до 2010 року (довідка про впровадження № 190-298 від 22.05.06). Основні науково-практичні рекомендації дисертаційного дослідження були запроваджені у навчальному процесі на економічному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка при викладанні курсів “Основи економічної теорії”, “Економічна безпека”, “Економічна політика та фінансова безпека держави”(довідка № 511/957 від 16.12.05).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися на Міжнародній науково– практичній конференції “Теорія і практика ринкових перетворень в країнах з перехідною економікою” (м. Київ, 27-29 листопада 2002 року); Міжнародній науково – практичній конференції “Промислове виробництво в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку” (м. Київ, 21-22 березня 2003 року); круглому столі “Фактори підприємницького успіху в умовах трансформаційної економіки” (м. Київ, 25 вересня 2003 року); круглому столі “Підприємець і держава: протистояння чи партнерство” (м. Київ, 6 листопада 2003 року); круглому столі “Регуляторна політика у сфері підприємництва: стан, проблеми та перспективи” (м. Київ, 23 грудня 2003 року); Міжнародній науковій конференції “Актуальні проблеми американознавства” (м. Київ, 25-26 березня 2004 року); Міжнародній науково–практичній конференції “Перспективи розвитку внутрішнього ринку промислових товарів в Україні” (м. Київ, 26 березня 2004 року); Міжнародній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених “Науково-технічний розвиток: економіка, технології, управління” (м. Київ, 24-27 березня 2004 року); Міжнародній науково-практичній конференції “Тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України” (м. Київ, 27-28 вересня 2005 року).

Публікації. За результатами виконаного дослідження опубліковано 9 наукових праць, в тому числі 6 у наукових фахових виданнях загальним обсягом 2, 7 д.а.

Структура та обсяг роботи. **Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації складає 189 сторінок, основний зміст роботи викладено на 165 сторінках і містить 7 таблиць, 7 додатків на 14 сторінках. Список використаних джерел включає 165 найменувань на 13 сторінках.**

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, сформульовано мету та завдання дослідження, визначені його об’єкт, предмет і загальна методика, показано наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, наведені дані щодо їх апробації та впровадження.

У першому розділі “Теоретичні засади дослідження економічної безпеки” здійснено аналіз еволюції поглядів на економічну безпеку, розкривається сутність економічної безпеки, механізм її забезпечення, взаємозв’язок національних економічних інтересів і економічної могутності держави.

Проведений змістовний аналіз існуючих позицій провідних вітчизняних і зарубіжних фахівців, які розглядають економічну безпеку держави як категорію в системі національної безпеки, приводить до можливості виділити три основні точки зору трактування економічної безпеки держави: 1) певний стан чи рівень розвитку економіки, пов’язаний із захищеністю самої економіки від впливу несприятливих чинників; 2) сукупність умов або потенціалів забезпечення цільових параметрів безпеки шляхом недопущення переходу параметрів безпеки за граничні значення, захисту держави від соціально–політичного вибуху; 3) процес, спрямований на запобігання загроз та реалізацію економічних інтересів через низку заходів економічної політики.

На основі аналізу існуючих розбіжностей у поглядах на зміст економічної безпеки держави запропоновано визначення економічної безпеки як інтегральної категорії та розкрито особливості її стану в транзитивній економіці, які знаходять свій прояв у суперечностях, що діють в національній господарській системі у вигляді системної сукупності негативних чинників. Їх розв’язання вимагає використання комплексу дій нормативно-правового, інституційного та організаційно-економічного характеру, заходів спрямованих на збалансоване і стабільне зростання економіки держави, що покращує конкурентоспроможність національної економіки та включає механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам з метою реалізації національних економічних інтересів.

До основних принципів забезпечення економічної безпеки держави віднесено:

- дотримання законності на всіх етапах забезпечення економічної безпеки;
- баланс економічних інтересів особи, сім’ї, суспільства, держави;
- взаємну відповідальність особи, сім’ї, суспільства, держави щодо забезпечення економічної безпеки;
- своєчасність розробки і здійснення заходів, пов’язаних із відверненням загроз і захистом національних економічних інтересів;
- інтеграцію національної економічної безпеки з міжнародною економічною безпекою;
- забезпечення зростання добробуту населення;
- забезпечення стабільності розвитку економіки.

Національні інтереси в економічній сфері визначаються необхідністю забезпечення добробуту українського народу та посідання сталого місця в світовому поділі праці, міжнародній торгівлі та фінансах, яке б відповідало її природним, трудовим та інтелектуальним ресурсам, сприяло реалізації потенціалу великої європейської держави. Здійснення національних економічних інтересів можливе тільки за рахунок консолідації зусиль держави, суспільства, політичних партій і рухів, суб’єктів економічної діяльності. Реалізація економічних інтересів потребує досягнення економічної стабільності і переходу до фази постійного економічного зростання, поступового зміцнення позицій у міжнародному конкурентному просторі.

У другому розділі “Особливості забезпечення економічної безпеки держави в транзитивній економіці” досліджуються внутрішні та зовнішні загрози, основні складові економічної безпеки та методи визначення інтегральної оцінки безпеки держави.

Загрозами економічній безпеці держави слід вважати явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної системи, національних цінностей, життєзабезпечення нації та окремої особи.

В дисертаційній роботі визначено внутрішні загрози економічному розвитку України, а саме: низький технологічний рівень більшості галузей, високі витрати виробництва, низька якість продукції, і, як наслідок, низька конкурентоспроможність національної економіки, втрата значної частини науково-технічного потенціалу, позицій на важливих напрямках науково-технічного прогресу, деформована структура виробництва, зруйнування системи відтворення виробничого потенціалу. Розкриті причини неефективності державного управління соціально-економічними

процесами, недосконалістю національного законодавства та зростання тіньової економіки, пов'язані із затримкою та відставанням у створенні найважливіших інститутів ринкової економіки.

Все це не могло негативно позначитися на різке уповільнення економічної динаміки, яке відбулося в Україні. Так зокрема у 2005 році темп приросту ВВП знизився до 2,6 % після 12,1 у 2004, промислового виробництва – до 3,1 % після 12,5 %. Хоча за міжнародними стандартами такі темпи зростання є досить прийнятними, для України, зважаючи на глибину трансформаційного падіння її економіки у 90-ті роки та значне відставання в рівнях економічного розвитку та рівня життя навіть від найближчих сусідів – країн Центральної та Східної Європи, таке зниження темпів є неприпустимим та має розглядатися як загрозна тенденція. Серед показників зовнішньо-економічної сфери, які заслуговують на прискіпливу увагу, з точки зору небезпеки, слід відзначити насамперед різке скорочення темпів приросту експорту. Після бурхливого зростання протягом декількох років (зокрема, у 2004 р. експорт, за даними Держмиткому, зріс на 41,6 %), в 2005 р. приріст експорту склав лише 3,6 %, таке скорочення стало одним з потужних чинників загального сповільнення динаміки виробництва в Україні.

До головних зовнішніх загроз віднесено: імпортна залежність України з багатьох видів продукції, включаючи стратегічні товари, енергоносії, комплектуючі вироби для машинобудування, продовольчі товари, нераціональна структура експорту, перебування в зародковому стані фінансової, організаційної та інформаційної інфраструктури підтримки конкурентоспроможності українського експорту, некерований відтік за кордон інтелектуальних і трудових ресурсів, недостатній експортний та валютний контроль і недосконалість митної політики, слабка розвиненість транспортної інфраструктури зовнішньо-економічних стосунків.

Доведено, що в умовах транзитивної економіки найважливішими складовими економічної безпеки є фінансова, енергетична, технологічна та продовольча безпеки. Сформульовано пропозиції щодо удосконалення економічної політики у кожній з цих сфер. Так забезпечення фінансової безпеки передбачає досягнення фінансової стабілізації в країні, посилення стимулюючого впливу податкової системи на розвиток виробництва, стабільність національної грошової одиниці і забезпечення її конвертованості, поступове зниження інфляції і доведення її до 5 % на рік, підтримання позитивного зовнішньоторговельного сальдо і платіжного балансу, залучення в достатніх розмірах внутрішніх і зовнішніх інвестицій для розвитку національної економіки.

Обґрунтовано заходи технологічної політики щодо розвитку України, які спрямовані на збереження високотехнологічного ядра української економіки, її структурну перебудову, поетапну галузеву модернізацію та зниження до мінімуму низькотехнологічних галузей. У поєднанні з диверсифікацією зовнішніх джерел постачання енергоносіїв це сприятиме зниженню критичного рівня залежності України від імпортних поставок природного газу, нафти та ядерного палива з однієї держави.

В дослідженні підкреслюється, що для економічної безпеки вирішальне значення мають не самі показники, а їх граничні обсяги. Наближення до них свідчить про наростання загроз соціально-економічній стабільності суспільства, а перевищення граничних значень - про вступ суспільства в зону нестабільності та соціальних конфліктів, тобто про реальний підрив економічної безпеки. Найвища міра безпеки досягається за умови, коли весь комплекс показників знаходиться у межах допустимих порогових значень, а порогові значення одного показника досягаються не на збиток іншим.

Необхідно в комплексі використовувати різні методи підрахунку інтегрального показника, що значно покращить рівень прогнозування економіки та попередженні загроз. Моніторинг інтегрального показника грає важливу роль щодо забезпечення економічної безпеки держави, оскільки вчасна реакція на зміну його тенденції дозволяє попереджати негативні тенденції в цій сфері.

Для моделювання впливу показників-індикаторів економічної безпеки на її основний показник (ВВП на одну особу), було розроблено 4 моделі, серед яких найкращою є модель 1 в якій залежною змінною виступає ВВП на одну особу та незалежними змінними такими, як рівень інфляції,

інвестиції за попередній період, рівень монетизації, витрати на наукові розробки у відсотках до ВВП, рівень безробіття, дефіцит бюджету у відсотках до ВВП (табл. 1).

Таблиця 1.

Результати розрахунку взаємозв'язків між основними показниками економічної безпеки України (модель 1)

Найбільш вагомим серед показників-індикаторів, що впливають на ВВП на одну особу є рівень видатків на наукові розробки та інвестування. Це підтверджує той факт, що ВВП на одну особу є головним показником, що відображає стан економічної безпеки України та відзеркалює вплив інших показників безпеки.

У третьому розділі **“Система забезпечення економічної безпеки України”** розглядаються інституційні засади забезпечення економічної безпеки, стратегічні пріоритети забезпечення економічної безпеки та шляхи їх реалізації в контексті глобалізаційних процесів.

Доведено, що розробка та запровадження у життя основних положень Концепції економічної безпеки України дозволить визначити життєво важливі національні економічні інтереси, індикатори та загрози економічній безпеці, створити систему національної безпеки та вказувати шляхи і визначити механізми забезпечення економічної безпеки.

На базі Концепції економічної безпеки доцільно розробити проект Закону України "Про економічну безпеку України". Таким чином, ці два документи повинні стати підґрунтям для розробки національного законодавства у сфері економічної безпеки. Всі раніше прийняті закони, укази Президента, постанови Кабінету Міністрів України, програми тощо підлягатимуть коригуванню відповідно до цих основних документів.

Проведена автором експертиза оцінки технологічних структурних змін в економіці свідчить, що в період ринкової трансформації Україна поглибила відставання від розвинених країн на ціле покоління техніки. Так шостий технологічний уклад практично не формується, доля п'ятого укладу складає лише близько 10%, четвертого – 45%, третього – 30%, реліктових укладів – майже 15%. Скорочення загального обсягу продукції машинобудівельного комплексу обумовило загострення проблеми інвестиційної безпеки країни, що знайшло свій прояв у втраті конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Доведено, що основними причинами несприятливої динаміки змін в галузевій, технологічній та зовнішньоекономічній структурі економіки України є відсутність ефективного механізму переливу фінансових ресурсів між секторами та високий рівень монополізації економіки.

Доведено, що економічна безпека істотно залежить від співвідношення відкритих та захищених галузей економіки, рівня розвитку конкурентних відносин, забезпечення найбільш адекватної трансформації економічних потреб країни її національним інтересам у глобалізованому господарському просторі. У цьому зв'язку запропоновано підходи до розробки та оволодіння державними органами влади країни методикою роботи з чинниками та загрозами економічній безпеці.

Рух України шляхом інтеграції має обов'язково кореспондуватися із сучасними глобальними процесами, враховувати їхні основні тенденції, позитивні сторони та суперечності. Україна має посісти чільне місце в цих процесах. Взаємовідносини між країнами повинні формуватися на добровільних, довгострокових, партнерських основах. Стратегічним напрямком розвитку є європейський напрям розвитку. Взаємовідносини з Росією повинні мати дружній, партнерський та економічний характер.

Така політика дозволить запобігти розгортанню кризових явищ, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності економіки, а отже – забезпеченню економічної безпеки України.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішена задача ідентифікації ролі і місця економічної безпеки у зміцненні могутності держави, виявлення особливостей забезпечення економічної безпеки в умовах трансформаційних змін і глобалізації. Проведене дослідження дозволяє сформулювати наступні висновки, які мають теоретичне і практичне значення для забезпечення економічної безпеки держави, досягнення стійких соціальних, економічних і зовнішньоекономічних характеристик її розвитку:

1. В сучасних умовах економічна безпека є основною визначальною характеристикою економічної могутності держави, умовою прогресивної трансформації і розвитку економічної системи, яка визначає здатність підтримувати послідовну реалізацію суспільних потреб та національних інтересів, стійку дієздатність господарських суб'єктів, спрямовану на покращення загального добробуту населення.
2. Аналіз існуючих теоретичних підходів до методології створення системного категоріального апарату, еволюція наукових підходів показує, що існують різні підходи щодо визначення економічної безпеки держави. Запропоноване визначення економічної безпеки держави як інтегральної категорії, що дозволяє розкрити особливості її стану в транзитивній економіці у вигляді системної сукупності негативних чинників, розв'язання яких вимагає використання комплексу дій інституційного та організаційно нормативно-правового, економічного характеру, та включає заходи протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам з метою реалізації національних економічних інтересів.
3. Розроблено механізм визначення стану і рівня економічної безпеки держави основу якого складає система оцінки головних параметрів економічної безпеки, зведених в інтегральний показник, який відображає значення його складових показників – індикаторів та їх граничних рівнів. Найбільш вагомими показниками існуючих та потенційних загроз визначено рівень видатків на наукові розробки та інвестиційної діяльності.
4. Аналіз загроз економічній безпеці свідчить про те, що найбільшу небезпеку для України становлять внутрішні загрози в зіставленні з зовнішніми. Найбільш небезпечними є спад виробництва та зниження його технічного рівня, зростання соціальної напруги, надмірне майнове розшарування населення, існування значної тіньової економіки, низький платоспроможний попит населення, низький рівень інвестиційної активності. До основних зовнішніх загроз відносяться: імпортна залежність з багатьох видів продукції, включаючи стратегічні товари, енергоносії, нерациональна структура експорту; некерований відтік за кордон інтелектуальних та трудових ресурсів.
5. Розроблено інституційні засади забезпечення економічної безпеки та доведено, що за даних умов функціонування основних економічних інституцій необхідно видозмінювати відносини власності, що сприяло б забезпеченню спільної мети. Поглиблення конкурентних економічних відносин повинно поєднуватися з ефективним розвитком державної форми власності, функціонування якої здатно активізувати інноваційно-інвестиційні процеси і стабілізувати соціальну сферу. Необхідно здійснити наукову експертизу всіх раніше виданих нормативно-правових актів щодо регулювання відносин власності на предмет відповідності їх вимогам економічної безпеки.
6. На основі оцінки нинішньої ситуації в Україні доведено, що подолання критичної межі зниження інвестиційної активності доцільно здійснювати за рахунок: зниження ставки за кредити; зменшення податкового тягара на фонд оплати праці; підвищення рівня монетизації; запровадження процедури отримання дозволів в "одному офісі" та справляння податків до одного центру; поглиблення інноваційної спрямованості інвестиційної діяльності.
7. Доведено, що досягнення послідовного та стійкого зростання показників, які характеризують рівень споживання населення та соціальних послуг є необхідною результативною умовою на сучасному етапі розвитку економіки та в майбутньому, але з поступовим нарощуванням інвестиційної активності в короткостроковому та особливо у довгостроковому періоді.
8. Забезпечення інституційних умов економічної безпеки держави вимагає створення міжгалузевого органу, відповідального за координацію діяльності в галузі збалансованого розвитку. Сформульовано пропозиції щодо розроблення системи програмних і прогнозних документів збалансованого розвитку, проведення регулярних заходів з професійного аналізу урядової

політики, зокрема вивчення можливих наслідків альтернативних рішень у короткостроковій та довгостроковій перспективі.

9. Доведено, що головним напрямом забезпечення економічної безпеки держави є підвищення конкурентоспроможності національної економіки завдяки випереджаючому підвищенню продуктивності праці, поліпшенню організаційної та технологічної структури вітчизняної економіки. Підвищення конкурентоспроможності економіки, а отже – зміцнення економічної безпеки держави, потребуватиме поетапної зміни переважної сировинно-експортної структури економіки, переорієнтації інвестиційних потоків на інноваційну сферу, впровадженню високих технологій, формування в Україні основних засад інноваційної моделі розвитку та економіки знань.

10. Обґрунтовано, що рух України шляхом інтеграції має обов'язково кореспондуватися із сучасними глобальними процесами, враховувати їхні основні тенденції, позитивні сторони та суперечності, а державі залишати монополію на зовнішню торгівлю в галузях, що забезпечують національній економіці конкурентоспроможність і стійкість, водночас вживати патерналістські і протекціоналістські заходи, спрямовані на допомогу приватному сектору вистояти у світовому конкурентному просторі і нарощувати економічну могутність держави.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Чорнодід І.С. Економічна безпека як категорія економічної теорії // Актуальні проблеми економіки. - 2003. - №11. - С.13-21.
2. Чорнодід І.С. Загрози економічній безпеці України // Теоретичні та прикладні питання економіки. Збірник наукових праць. - Випуск №5. - Київ 2004. - С.275-280.
3. Чорнодід І.С. Інтеграційні імперативи України в контексті забезпечення економічної безпеки // Формування ринкових відносин в Україні.-К. Науково-дослідний інститут Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України 2005. - №2. – С. 31-35.
4. Чорнодід І.С. Економічне співробітництво між Україною і США в контексті економічної безпеки // Вісник київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. - 2005. - №73. - С.54-56.
5. Чорнодід І.С. Методи визначення інтегральної оцінки рівня економічної безпеки країни // Формування ринкових відносин в Україні.- К. Науково-дослідний інститут Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України 2005. - №4. - С.32-34.
6. Чорнодід І.С. Економічний суверенітет як основний чинник безпеки держави // Наукові праці аспірантів економічного факультету: Зб. Наук.пр.-К.: ЗАТ “НІЧЛАВА”. - 2005. - С.131-139.

В інших виданнях публікації по темі дисертації:

7. Чорнодід І.С. Особливості державного регулювання інвестиційного процесу в Україні // Матеріали VII науково-теоретичної конференції. Особливості економічної політики постсоціалістичних країн в умовах глобалізації світової економіки (приклад України). - К: Київський університет імені Тараса Шевченка Інститут міжнародних відносин. - 1999.- С.80-84.
8. Чорнодід І.С. Особливості регулювання іноземного інвестування в Україну // Матеріали IX міжнародної науково-теоретичної конференції. - Формування торговельних режимів у перехідних економіках в умовах глобалізації(приклад України). - К: Київський національний імені Тараса Шевченка Інститут міжнародних відносин. - 2001. - С.315-317.
9. Чорнодід І.С. Технологічна безпека як основний чинник конкурентоспроможності України. // Науково-технічний розвиток: економіка, технології, управління. Матеріали III міжнародної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (24-27 березня 2004р., м. Київ)/ Уклад. А.П.

Білошапко, О.Г. Слободянюк. - К.: Пошуково-видавниче агентство "Книга Пам'яті України". - 2004. - С.142-144.

АНОТАЦІЯ

Чорнодід І.С. Забезпечення економічної безпеки держави в транзитивній економіці. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.01.01 - економічна теорія. - Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2006.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню теоретичних та прикладних аспектів забезпечення економічної безпеки держави в транзитивній економіці.

Розкрито об'єктивну необхідність перегляду теоретичних підходів щодо визначення сутності економічної безпеки держави. Доведено обмеженість неокласичної версії економічної теорії щодо забезпечення економічної безпеки держави при переході від командо-адміністративної до ринкової системи господарювання. Обґрунтовано, що в сучасних умовах економічна безпека є основною визначальною складовою економічної системи, яка визначає здатність підтримувати послідовну реалізацію національних інтересів, стійку дієздатність. Обґрунтовано, що рух України шляхом інтеграції має обов'язково кореспондуватися із сучасними глобальними процесами, враховувати їхні основні тенденції, позитивні сторони та суперечності господарських суб'єктів спрямовану на покращення добробуту населення. На основі оцінки реальної ситуації доведено, що головним напрямом необхідно створити міжгалузевий орган, відповідальний за координацію діяльності в галузі збалансованого розвитку. Обґрунтовано необхідність розробки системи програмних і прогнозних документів збалансованого розвитку, здійснення регулярного проведення професійного аналізу урядової політики, зокрема вивчення можливих наслідків альтернативних рішень у коротко- та довгостроковій перспективі. Доведено, що досягнення послідовного та стійкого зростання показників, що характеризують рівень споживання населення та соціальних послуг є необхідною результативною умовою на сучасному етапі розвитку економіки та в майбутньому, але з поступовим нарощуванням інвестиційної активності в короткостроковому та довгостроковому періоді, переорієнтацією інвестиційних потоків на інноваційну сферу.

Ключові слова: економічна безпека, транзитивна економіка, державне регулювання, інституційне забезпечення, загрози економічній безпеці, фінансова безпека, енергетична безпека, інтеграційний процес, глобалізація.

АННОТАЦИЯ

Чорнодид И.С. Обеспечение экономической безопасности государства в транзитивной экономике. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01 – экономическая теория. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, 2006.

Диссертационная работа посвящена исследованию сущности, форм проявления противоречий и особенностей в обеспечении экономической безопасности государства в условиях транзитивной экономики.

Раскрыта объективная необходимость пересмотра теоретических подходов к определению сущности экономической безопасности государства. Показана ограниченность господствующей в настоящее время неоклассической версии экономической теории в обосновании особенностей формирования экономической безопасности государства при переходе от административно–командной к рыночной системе хозяйствования. Аргументируется необходимость отказа от модели саморазвития рыночных отношений и постепенного перехода к модели укрепления экономического могущества государства, интегрального взаимодействия процессов формирования и развития экономических функций государства, конкурентности экономических отношений на рыночных принципах и интегрирования страны в мировое

экономическое пространство. Раскрыты противоречия транзитивной экономики, обусловленные снижением экономического могущества государства, нарастанием реальных потерь, вызванных отсутствием институциональной среды, общественных институтов, норм, развитых форм общественного сознания, что не позволяет согласовать личные и групповые интересы с национальными экономическими интересами. Представлена уточненная классификация внутренних и внешних угроз экономической безопасности страны в транзитивной экономике, раскрыты причины и характер нарастания внутренних угроз, постепенная утрата могущества государства. Систематизированы условия институционального обеспечения экономической безопасности государства в контексте глобализации, аргументированы возможности сохранения старых и отвоевания новых сегментов мирового и региональных рынков, осуществления внешнеэкономической политики, ориентированной на достижения национальных экономических преимуществ в мировом экономическом пространстве, использования комплексного механизма стимулирования экспортной продукции с учетом реального потенциала национального производства. Предложены методы расчета интегральных показателей уровня экономической безопасности государства на основе значений показателей – индикаторов и их граничных величин.

Ключевые слова: экономическая безопасность, транзитивная экономика, государственное регулирование, институциональное обеспечение, угрозы экономической безопасности, финансовая безопасность, энергетическая безопасность, интеграционный процесс, глобализация.

ANNOTATION

Chornodid I.S. Guaranteeing of economic state safety in the transition economy. - Manuscript. Dissertation for Candidate's degree in Economics by specialty 08.01.01- economic theory. - Kyiv National Taras Shevchenko University, Kyiv, 2006.

The dissertation is devoted to the guaranteeing of economic state safety in the transition economy. The necessity of economic state safety is proved to provide sustainable economy development.

The objective necessity of reobservation of the theoretical approaches to the determination of economic state safety has been analyzed. The limitation of neoclassical economic theory in the questions of guaranteeing of economic state safety in the transition from command and administrative economy towards market system of economy was proved.

Grounded that in contemporary conditions economic safety is basic attributive constituent of economic system, which determines ability to back up successive realization of national interests, steady activity. Grounded that Ukraine motion by integration can obligatorily corresponds with contemporary global processes, to take into account their basic tendencies, positive sides and discrepancy of economic subjects directed on improvement of population welfare. On the basis of real situation estimation proved that it's necessary to create the inter-industrial body responsible for active co-ordination in the industry of balanced development, to develop a system of program and forecasting documents of balanced development, to conduct a regular monitoring of governmental policy professional analysis, specifically study of possible consequences of alternative decisions in short-term and long-term perspective. It was proved that achievement at successive and steady growth of indexes characterizing a population consumption level and social services is a necessary resulting condition on contemporary economy development stage and in future, but with gradual growing of investment activity in short-term and long-term period.

Key words: economic safety, transition economy, state regulation, institutional guaranteeing, threats of economic safety, financial safety, energy safety, integration process, globalization.